

Izobraževalni program za odrasle *Slovenščina za tujce*

0 Uvod

V prispevku predstavlja javno veljavni program učenja in preverjanja znanja slovenskega jezika za tujce z naslovom *Slovenščina za tujce* in novosti, ki jih program prinaša na področju učenja in poučevanja ter preverjanja znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika (v nadaljevanju J2/JT). Pojasnjujeva, kako je prišlo do nastanka programa in kakšne so njegove organizacijske in vsebinske značilnosti. Ker osrednji del programa predstavljata Katalog znanj, ki določa standarde in vsebine znanja slovenskega jezika na treh različnih ravneh (osnovni, srednji in visoki), in Izpitni katalog, ki določa oblike in načine preverjanja znanja na teh treh ravneh, je osrednji del prispevka namenjen njuni predstavitvi.

1 Predstavitev programa *Slovenščina za tujce* in razlogi za njegov nastanek

Program *Slovenščina za tujce* je javno veljavni izobraževalni program za učenje slovenščine kot J2/JT za odrasle. Pripravili so ga sodelavci Oddelka za slovanske jezike in Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik na Filozofski fakulteti. V veljavo je program stopil z odredbo ministra za šolstvo, znanost in šport (Uradni list RS 113/2000, 8. 12. 2000).

Program je nastal na podlagi znanstvenega in strokovnega razvoja področja slovenščine kot drugega/tujega jezika ob hkratnem spremljanju dognanj ustreznih jezikoslovnih vej ter teorije in prakse poučevanja in preverjanja znanja tujih jezikov.¹

2 Komu je namenjen

Program predvideva poti do znanja slovenščine kot J2/JT za odrasle, tujce, govorce različnih prvih jezikov; prinaša vsebine, s katerimi naj bi bil ta seznanjen. Obenem določa tudi načine preverjanja znanja slovenščine kot J2/JT. Kot tak je program obvezujoč za tiste, ki organizirajo in izvajajo tečaje za tujce kot pripravo na izpite, s katerimi se preverja in potrjuje znanje slovenščine kot J2/JT z javno veljavno listino (glej v nadaljevanju). Hkrati pa je program primerna osnova tudi za načrtovalce in izvajalce drugovrstnih tečajev slovenščine kot J2/JT, snovalce učbeniškega gradiva, sestavljalce testov itn.

¹ Kot rezultat domačega spremljanja razvoja omenjenega področja je potrebno omeniti predvsem dve razvojno-raziskovalni nalogi: Prenova standardov znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika, Ljubljana, 1997, in Strokovna nadgradnja testiranja aktivnega znanja slovenskega jezika, Ljubljana, 1997.

3 Novosti v programu in primerjava programa *Slovenščina za tujce* s programom *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*

Ob koncu osemdesetih je zaradi naraščajočih potreb in spremenjene miselnosti o potrebnosti in pomembnosti znanja slovenščine za vse tiste, ki niso njeni rojeni govorniki, nastal program *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče*. V začetku devetdesetih, ko je slovenščina postala uradni in državni jezik novonastale države, znanje tega jezika pa eden od pogojev za pridobitev slovenskega državljanstva, je bil program dopolnjen s *Standardi znanja slovenščine kot drugega jezika* in z njimi povezanim sistemom preverjanja znanja. Sam program je predvideval 200 ur pouka slovenščine in naj bi udeležencem omogočal tekoče sporazumevanje za osebne potrebe v slovenščini. Standardi znanja so bili za razliko od samega programa zasnovani stopenjsko, predvideno pa je bilo tudi preverjanje znanja na treh ravneh. Kandidati, ki so opravljali izpit iz slovenščine, so teoretično imeli možnost pridobiti potrdila o informativnem, pasivnem ali aktivnem znanju slovenščine. Dejansko so se izvajali zgolj izpiti iz aktivnega znanja, saj je bilo prav potrdilo o aktivnem znanju slovenskega jezika eden od pogojev za pridobitev slovenskega državljanstva in delovnega dovoljenja ter za vpis na univerzo v Sloveniji.

Za razliko od programa *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče* je novi program zasnovan stopenjsko. Celotni program obsega 500 ur, kar je več kot dvakrat več, kot je bilo predvideno v starem programu. Deli pa se na osnovno raven, ki predvideva 250 ur pouka, ter na srednjo in visoko raven, ki predvidevata vsaka po 125 ur pouka. Stopenjskost omogoča posameznikom vključevanje v izobraževalni proces po programu v skladu z njihovim predznanjem, interesi in potrebami. Program sam, predvsem pa standardi znanja kot njegov osrednji del določajo tiste zmožnosti in znanja, ki naj bi jih posamezniki imeli, da bi se lahko vključili v izobraževalni proces po tem programu, ga na določeni stopnji znanja nadaljevali ali zaključili. Izobraževanje na določeni ravni se lahko zaključi z zunanjim preverjanjem znanja, na podlagi katerega je mogoče pridobiti javno veljavno listino o znanju slovenskega jezika bodisi na osnovni, srednji ali visoki ravni (glej v nadaljevanju).

Spremenjene družbene razmere, vse močnejša evropska povezovanja in nagli razvoj stroke so povzročili, da je program *Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče* hitro zastarel. S strokovnega vidika je bil preozko zastavljen — vključeval je zgolj govorce hrvaškega oziroma srbskega jezika, izključeval pa vse druge, preozko pa je bil zastavljen tudi vsebinsko, saj je kot cilj izobraževanja predvideval zgolj sporazumevanje za osebne potrebe. Tujci pa se morajo, če se želijo vključevati v življenje v sodobni Sloveniji, znajti v najrazličnejših govornih položajih. V to so usmerjeni tudi cilji novega programa.

Splošni cilj programa *Slovenščina za tujce* je omogočanje doživljanja slovenskega okolja z uzaveščanjem statusa slovenščine kot državnega in uradnega jezika. Glavni učni cilj programa pa je razvita sporazumevalna zmožnost v slovenščini. Da bi jo udeleženci lahko razvili, razvijajo njene delne zmožnosti.

Jezikovno zmožnost razvijajo tako, da spoznavajo sistem slovenskega jezika na glasoslovni, oblikoslovni, skladenski, besedotvorni, besedilotvorni, pravopisni in pravorečni ravni, spoznavajo besedišče slovenskega jezika in razvijajo sposobnost za razumevanje in tvorjenje govornih in zapisanih besedil. Sociolingvistično zmožnost pridobivajo s tem, da razvijajo ustrezne načine jezikovnega odzivanja glede na namen in okoliščine sporazumevanja. Diskurzno zmožnost širijo s tem, da razvijajo strategije za razumevanje in tvorjenje govornih in zapisanih besedil ter strategije za sodelovanje v pogovoru. Strateško zmožnost razvijajo tako, da razvijajo strategije za reševanje nesporazumov zaradi pomanjkljivega jezikovnega znanja.

4 Sestava programa

Program *Slovenščina za tujce* je oblikovan v skladu z izhodišči in napotili za kurikularno prenovu izobraževanja odraslih in oblikovanje programov za izobraževanje odraslih, ki jih je izoblikoval Nacionalni kurikularni svet — Področna kurikularna komisija za izobraževanje odraslih (Izhodišča za kurikularno prenovu ..., 1997). Sestavine javno veljavnih programov za odrasle so določene z veljavno šolsko zakonodajo (Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja; posebej njegov 12. člen, ter Zakon o izobraževanju odraslih, 10. člen). V skladu s temi določili je tudi program *Slovenščina za tujce* sestavljen iz splošnega in posebnega dela. V splošni del so vključeni: ime programa, njegova utemeljenost, ciljna skupina, cilji in trajanje programa ter pogoji za vpis, napredovanje in dokončanje izobraževanja po programu. Posebni del je obsežnejši, saj vsebuje napotek za organizacijo izobraževanja, katalog znanj, izpitni katalog, določila o javni veljavnosti znanj, pridobljenih in preverjenih po določilih programa, ter podatke o sestavljalcih programa. V prilogi programa so, v skladu z veljavno zakonodajo, izhodišča za pripravo načrta njegove evalvacije. Osrednji del programa predstavljata poglavji Katalog znanj in Izpitni katalog. V nadaljevanju ju posebej predstavljava.

4.1 Katalog znanj

Osrednji del kataloga znanj so standardi znanja in vsebine programa, ki so opredeljeni za vsako raven posebej. Poleg tega v katalog znanj sodijo še podatki o predvidenem učnem gradivu in učbenikih, ki naj bi se uporabljali v programu, ter podatki o posebnih znanjih, ki naj bi jih imeli izvajalci programa.

Standardi znanja predpisujejo raven znanja, ki naj bi jo udeleženci programa dosegli na posamezni ravni. V programu so standardi znanja opisani glede na štiri jezikovne dejavnosti: razumevanje govornih besedil (slušno razumevanje ali poslušanje), razumevanje zapisanih besedil (bralno razumevanje ali branje), govorno in pisno sporazumevanje (govorjenje in pisanje).

Za osnovno raven naj bi to na splošno pomenilo, da so standardi doseženi, če se govorniki² znajdejo v osnovnih življenjskih okoliščinah, v ponovljivih, rutinskih situacijah in govornih položajih. Predvideno je tudi, da so na tej ravni znanja govorniki uspešnejši pri receptivnih jezikovnih dejavnostih: poslušanju in branju. Tako npr. standardi znanja na osnovni ravni pri razumevanju zapisanih besedil predvidevajo, da govorniki razumejo krajša besedila, kot so npr. vest, nasvet, pismo, ocena, obvestilo, intervju, krajši, nespecializirani članek ali reportaža; v tovrstnih besedilih razberejo temeljne informacije in znajo povzeti njihovo vsebino, razberejo tudi nekatere podrobnosti in jih znajo sporočiti, znajo slediti preprostim zapisanim navodilom in znajo ob vsebini zgoraj navedenih besedil tudi izraziti svoje mnenje.

Na srednji ravni naj bi se govorniki brez težav znašli v vsakdanjih, ponovljivih življenjskih situacijah, poleg tega pa tudi dovolj dobro v nepredvidenih govornih položajih, pogovarjati naj bi se znali tudi o širših družbenih temah, specializirano pa predvsem o temah, ki so jim npr. poklicno blizu. Pri standardih za srednjo raven je potrebno upoštevati, da govorniki dosegajo standarde za osnovno raven, poleg tega pa npr. ko berejo besedila, razumejo večino avtentičnih nespecializiranih besedil, med katera so vključena tudi že leposlovna, predvsem sodobna besedila, in da si pri razumevanju vsebinsko in jezikovno težjih besedil znajo pomagati z ustreznimi jezikovnimi priročniki.

Na visoki ravni naj bi bili govorniki pri uporabi slovenskega jezika povsem neodvisni in samostojni. To pomeni, da so se sposobni sporazumevati v najrazličnejših okoliščinah in govornih položajih, obvladajo strokovno izrazje (predvsem z lastnega poklicnega področja). Znajo npr. razločevati med knjižnim zbornim in knjižnim pogovornim jezikom in so seznanjeni z ostalimi knjižnimi zvrstmi ter v besedilih prepoznajo njihove značilnosti. Pri razumevanju zapisanih besedil standardi za visoko raven predvidevajo vse tisto, kar je bilo predvideno že za standarde na osnovni

² Kot govorce razumemo vse, ki jezik uporabljajo za govorno in/ali pisno sporazumevanje.

in srednji ravni, poleg tega pa še podrobnejše razumevanje tudi vsakovrstnih publicističnih, umetnostnih, poljudnoznanstvenih in znanstvenih besedil z lastnega strokovnega področja, tudi če so ta besedila daljša in zapletena. Govorci, ki dosegajo standarde za visoko raven, naj bi poleg tega besedila znali tudi analizirati glede na njihovo temo, besedišče in slovnično strukturo.

Vsebine programa so določene najprej s tematskimi področji, ki naj bi se obravnavala v okviru programa *Slovenščina za tujce*. To so osebna identiteta, družina in dom, osebna razmerja, izobraževanje in šola, poklic in delo, prosti čas, turizem, telo in zdravje, ekonomika, hrana in pijača, javno življenje, kultura in družba, gospodarstvo in politika, mediji ter naravno okolje. V nadaljevanju pa so vsebine programa natančneje določene za vsako raven posebej. Tako so določeni komunikacijski vzorci, ki naj bi se jih na posamezni ravni naučili, jih razumeli in uporabljali govorniki. Med komunikacijskimi vzorci so izpostavljeni tisti za opravljanje določenih družbenih konvencij (npr. pozdravljanje, opravičevanje, čestitanje ...), za izmenjavo informacij, izražanje počutja in čustvenih stanj, za uresničevanje interesov, izražanje mnenja ali organizacijo diskurza.

V točki, ki predvideva teme, ki naj bi jih s svojim besediščem in komunikacijskimi vzorci obvladoval posameznik na določeni ravni znanja slovenščine kot drugega jezika, so iz zgoraj navedenih tematskih področij izbrana ožja, tematsko zaokroženejša polja (npr. na osnovni ravni v zvezi s tematskim področjem osebna identiteta naj bi govorec obvladal poimenovanja in preostali besedni zaklad v zvezi z imenom, priimkom, starostjo, naslovom, narodnostjo, stanom, videzom, počutjem, značajem, temperamentom in čustvenim stanjem).³ Med vsebinami na posameznih ravneh je podrobno obravnavana tudi jezikovna zmožnost. Predstavljene so tiste jezikovne strukture, ki naj bi jih govorniki na posamezni ravni obvladovali, torej razumeli in uporabljali pri govoru in pisanju. Pri tem gre tako za slovnične strukture na ravni skladnje, oblikoslovja in besedotvorja kot tudi za tipe besedil, ki naj bi jih bili zmožni razumeti (bodisi govornjena ali zapisana besedila), navedeni so tipi besedil, ki naj bi jih bili govorniki sposobni tvoriti v govoru, in njihove skladenjske, oblikoslovne ter pravorečne značilnosti, ter tipi besedil, ki naj bi jih bili govorniki (v tem primeru pisci) zmožni napisati, ter seveda spet njihove skladenjske, oblikoslovne in pravopisne značilnosti.

4.2 Izpitni katalog in novi testi za preverjanje znanja slovenščine na osnovni, srednji in visoki ravni

Izpitni katalog sodi v posebni del programa *Slovenščina za tujce* in je razdeljen na pet podpoglavij, v katerih so opredeljene tri ravni znanja slovenščine za pridobitev javno veljavne listine, opisani izpitni cilji za posamezno raven, sestava izpita in merila za njegovo vrednotenje, opredeljene izpitne vsebine in določena ocenjevalna merila.

Poimenovanja treh ravni — osnovna, srednja in visoka — upoštevajo govornika in raven njegove samostojnosti pri sporazumevanju v slovenščini. Pri tem se od kandidatov za izpit iz slovenščine na osnovni ravni pričakuje samostojnost v rutinskih nalogah, to je takšnih, kakršne vsak dan opravljajo zasebno in javno (na delu, v šoli, v uradih ipd.); večja samostojnost, da se torej znajdejo tudi v nepredvidljivih govornih položajih, se pričakuje od kandidatov na srednji ravni, zlasti na visoki ravni pa tudi ustvarjalnost pri rabi jezika (npr. reševanje problemov, analiza podatkov, izražanje mnenja), in sicer pisno in govorno. Kaj natančno znanje na posamezni ravni pomeni — v smislu zmožnosti govornega in pisnega sporazumevanja (razumevanja in tvorjenja različnih vrst besedil), določajo izpitni cilji, predvsem pa standardi znanja, predstavljeni v prvem delu tega besedila.

Program omogoča pridobitev javno veljavne listine o znanju slovenščine; ta se izda osebam, ki uspešno opravijo zunanje preverjanje znanja slovenščine na osnovni, srednji ali visoki ravni, za izdajanje takih listin pa je pooblaščen Izpitni center Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik (UL 47/1994, 30. 7. 1994).

³ Program *Slovenščina za tujce* za enkrat še ne vsebuje slovarja. Izбира besedišča je tako prepuščena izvajalcem programa in pušča odprte možnosti za širjenje variantnih ubeseditvev.

4.2.1 Sestava izpita

Ena od temeljnih zahtev sodobnega jezikovnega testiranja je vključevanje avtentičnih besedil in nalog, torej takšnih, kot jih opravljamo pri vsakodnevnem jezikovnem sporazumevanju, naj bo pisnem ali govornem. Izpitni katalog sicer ne določa, kakšne naj bodo te naloge, določa le sestavo izpita.

Izpit je tako sestavljen iz štirih (na osnovni ravni) oz. petih (na srednji in visoki ravni) enakovrednih delov, trije oz. štirje deli so pisni, eden pa je ustni. Ti deli so:

- razumevanje govornjenih besedil,
- razumevanje zapisanih besedil,
- poznavanje slovničnih struktur (samo na srednji in visoki ravni),⁴
- tvorjenje pisnega besedila,
- govorno sporazumevanje.

Vsak izmed delov izpita je časovno omejen. Sestavljen je iz najmanj dveh nalog različnih tipov (npr. odgovori na vprašanja, izbira med štirimi možnostmi ipd.), naloge so zlasti na osnovni ravni vodene, kar pomeni, da kandidati dobijo zelo natančna navodila, po katerih morajo napisati npr. pismo, odigrati vlogo ipd. Na srednji in visoki ravni pa se, kot rečeno, pričakuje večja samostojnost in ustvarjalnost pri rabi slovenščine, zato kandidati pri izpitu na teh ravneh izvajajo naloge v obliki reševanja problemov, izražajo mnenje v pisni in govorni obliki in podobno.

Program določa tudi ocenjevalna merila, zlasti natančna so ta merila za ocenjevanje govornega in pisnega sporazumevanja. Parametri, po katerih se ocenjujeta, so vsebina in slog, besedje, zgradba besedila in jezikovna pravilnost; pri govornem sporazumevanju se namesto zgradbe ocenjuje interakcija, jezikovna pravilnost pa je razdeljena na slovnično pravilnost in izgovor. Vsi parametri se ocenjujejo enakovredno (20– oz. 25–odstotni delež pri oceni) in se matematično oblikujejo v skupno oceno za vsak del posebej; končna ocena izpita pa je opisna, in sicer odlično opravil/a, zelo dobro opravil/a, dobro opravil/a, zadovoljivo opravil/a, ni opravil/a.

Z uspešno opravljenim izpitom na osnovni ravni kandidat dokazuje, da obvlada osnove slovenščine, ki mu omogočajo, da se sporazumeva v predvidljivih govornih položajih ob vsakdanjih temah, da razume bistvene informacije v krajših manj zahtevnih avtentičnih zapisanih in govornjenih besedilih, ob navodilih napiše krajše besedilo in da je njegovo govorno in pisno izražanje sicer preprosto, vendar dovolj ustrezno in pravilno, tako da sporazumevanje večinoma ni moteno.

Z uspešno opravljenim izpitom na srednji ravni kandidat dokazuje, da obvlada slovenski jezik do mere, ki mu omogoča, da je pri sporazumevanju prožen v večini govornih položajev, da razume bistvo in podrobnejše informacije v različnih nespécializiranih, zapisanih in govornjenih besedilih, da se lahko pogovarja in piše o različnih temah (poleg vsakdanjih tudi aktualnih družbenih in takih, ki se navezujejo na njegovo poklicno področje) in da se ustrezno in pravilno izraža; napake, ki jih dela, pa ne otežujejo sporazumevanja.

Z uspešno opravljenim izpitom na visoki ravni kandidat dokazuje, da obvlada slovenski jezik do mere, ki mu omogoča, da je njegovo sporazumevanje ustrezno v vseh govornih položajih, da govori naravno in tekoče, da razume najrazličnejša zapisana in govornjena, tudi strokovna in znanstvena besedila (s svojega strokovnega področja), da samostojno tvori najrazličnejša zapisana besedila in da se ustrezno in pravilno izraža in napak skoraj ne dela.

⁴ Poznavanje slovničnih struktur, s čimer je mišljena njihova ustrezna raba, je na osnovni ravni vključeno v tvorjenje pisnega besedila.

4.2.2 Mednarodna primerljivost

Izpit iz znanja slovenščine na vseh treh ravneh je mednarodno primerljiv: na šeststopenjski lestvici, ki jo je oblikoval Svet Evrope, je osnovna raven primerljiva s tretjo stopnjo (B1), srednja s četrto (B2), visoka pa s peto oz. šesto stopnjo (C1/C2).

5 Sklep

Program *Slovenščina za tujce* prinaša precej novosti v prakso učenja in poučevanja ter preverjanja znanja slovenščine kot J2/JT. Nastal je na pobudo, da je treba stari program posodobiti, saj ta ni več zadoščal naraščajočim potrebam na tem področju niti ni (več) ustrezal merilom sodobno zasnovanega (komunikacijskega) pouka in merjenja jezikovnega znanja. Čeprav je obvezujoč, pa izvajalcem programa pušča možnosti za njegovo uresničevanje vsaj deloma odprte. Šele izkušnje pa bodo pokazale, ali je kot tak tudi dovolj ustrezen in natančen ter kdaj bodo v njem potrebne spremembe in dopolnitve.

Literatura

Ferbežar, Ina (1997). Strokovna nadgradnja testiranja aktivnega znanja slovenskega jezika. Testi iz aktivnega znanja slovenščine na osnovni, srednji in visoki ravni. Opredelitev, cilji, testne naloge, ocenjevalna merila. Poročilo. Ljubljana.

Ferbežar, Ina (1997). Prenova standardov znanja slovenščine kot drugega/tujega jezika. Opredelitev, novi predlogi. Poročilo. Ljubljana.

Slovenščina za hrvaško/srbsko govoreče (1992). Program za izpopolnjevanje v slovenskem jeziku in književnosti. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

Slovenščina za tujce (2000). Program. Ljubljana. (www.acs.si, Programoteke).

Standardi znanja slovenščine kot drugega jezika (1994). Center za slovenščino kot drugi jezik. Ljubljana: FF.

Izhodišča za kurikularno prenovo izobraževanja odraslih in oblikovanje programov za izobraževanje odraslih (1997). Ljubljana: Nacionalni kurikularni svet, področna komisija za izobraževanje odraslih.

Uradni list RS 113/2000, 8. 12. 2000.

Nataša Pirih Svetina, Ina Ferbežar
Filozofska fakulteta v Ljubljani